

ЧИННИКИ АКТУАЛІЗАЦІЇ СКЛАДНИХ СЛІВ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІА-ДИСКУРСІ

Мислива-Бунько Іванна Ярославівна
асп.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

У статті розглянуто основні чинники впливу на кількісне зростання складних слів (комполітів, юкстаполітів, абреліатур) у мові сучасних газет. Серед екстралінгваліних факторів виділено соціально-економічні зміни, тенденція до глобалізації, комунікативна потреба тощо. До інтралінгваліних належать тенденції до економії мовних сил, до ускладнення, до регулярності, до аналогії. Наголошується на взаємодії цих факторів.

Ключові слова: мова газети, складне слово, екстралінгваліний чинник, інтралінгваліний чинник, комполіт, юкстаполіт, абреліатура.

Осново-, словоскладання та абреліація – це одні з найпродуктивніших способів творення слів у мові друкованих ЗМІ, як і в сучасній українській мові загалом. Проте підкреслимо, що ці типи словотворення на різних етапах розвитку нашої мови характеризувалися різною активністю: у пам'ятках XI–XII ст. фіксуються складні лексеми, для української мови XIX – поч. XX ст. основокладання стає особливою ознакою, а у 80-х рр. XX ст. складні слова вже становили 10 % словникового складу української мови [Клименко 1984, 9]. Нині ж лінгвісти (Н. Клименко, Є. Карпіловська, О. Стишов, Т. Коць, Л. Азарова, Д. Мазурик, О. Турчак, Г. Шаповалова й ін.) засвідчують подальше зростання складних слів у нашій мові, а за твердженням О. Стишова, "найактивнішим способом словотворення на сучасному етапі розвитку української мови (після суфіксації) є композиція" [Стишов 1999, 9].

Істотне збільшення певних лексичних одиниць у мові викликає у вчених зацікавленість з точки зору причин, що зумовлюють такі зміни. На цю проблему звертали увагу як українські (Л. Булаховський, Ю. Шевельов, О. Мельничук, С. Семчинський, В. Русанівський, В. Німчук, Т. Михайленко, С. Чемеркін), так і зарубіжні мовознавці (У. Байчура, С. Волков, О. Сенько, В. Журавльов, Д. Шмельов, Л. Крисін, М. Грегори та С. Керрол). Окремі зауваження щодо виникнення складних дериватів під дією екстра- та інтралінгваліних факторів можна знайти у розвідках О. Турчак [Турчак 2003, 313–314], О. Стишова [Стишов 2005, 143, 153, 165], Є Карпіловської та Н. Клименко [Клименко 2008, 3, 7, 134].

Актуальність роботи полягає, по-перше, у відсутності спеціального дослідження, предметом якого є імпульси активізації використання складних слів у мові сучасної української преси, по-друге, у кількісному збільшенні цих одиниць у медійних текстах.

Мета статті – встановити та проаналізувати фактори актуалізації складних слів у мові сучасних друкованих ЗМІ.

Зростання продуктивності й інтенсивності способів складання та абреліації в газетах XXI ст. пов'язана з процесом взаємодії екстралінгваліних й інтралінгваліних чинників, що знаходить свій вияв у "сконденсованій, економній номінації нових понять та реалій за допомогою вже наявних у мові слів (прагматична потреба) й

одночасному набутті ними образності, влучності, емоційності та експресивності" [Стишов 2003, 21]. А це є показовим для мовлення ЗМІ.

Екстралінгвальні фактори тлумачимо як ті, що лежать за межами мови, у зовнішньому середовищі. Серед них виділяємо соціальні, економічні, історичні, культурні, естетичні, виробничі, тобто ті, що "визначають специфіку розвитку науки, техніки, культури, специфіку політичних стосунків, а у зв'язку з цим і специфіку розвитку всього суспільства" [Турчак 2003, 310].

Зміни, що відбувалися в 90-х роках ХХ століття (набуття Україною незалежності, підвищення статусу української мови, розширення її сфер функціонування, свобода слова, переорієнтація суспільних цінностей тощо) і продовжують виривати й у ХХ ст. (політична нестабільність, Помаранчева революція, економічна криза, шалений розвиток науки та техніки, пожвавлення міжнародних зв'язків й ін.) спричинили зрушення на словотвірному рівні, як і в усій мовній системі загалом. З'являється чимало композитів та аббревіатур на позначення осіб, партій, ознак, процесів (*депутат-бютівець, депутат-олігарх, міністр-нашоукраїнець, депутат-коаліціант, депутат-рухівець, демкоаліція, Ющенко-ковбой, БЮТ, ПР, комунгосп, слабосила економіка, кремлівсько-олігархічний реванш, оборонно-промисловий комплекс, дикорпус, газотранспортна система, фінансово-економічна криза, економічно-ефективний, нардеп, депутат-регіонал, загальнодержавний, дипломат-контрабандист, народні слуги-депутат, дипмісія, керівник-кандидат, країна-імпортер, держжава-сусід* та ін): *"Кажуть, що саме їхньому генієві належить ідея провокаційного ролика, у якому Ющенко-ковбой скаче поділеною на три сорти картою України"* ("Волинь-нова", 10.09.2009 р.); *"На Вінниччині розробляється проект, аналогів якому немає в Україні, – створення енергонезалежних населених пунктів"* ("Сільські вісті", 27.10.2009 р.); *"В одному з нещодавніх телефірів Віктор Федорович задав про "сімейні розбірки" через "валянко-апельсиновий" виступ дружини"* ("Волинь-нова", 13.02.2010 р.); *"Секретар політради Соцпартії Михайло Мельничук помер під час з'їзду СПУ"* ("Сільські вісті", 27.10.2009 р.); *"Нині чотири депутати-коаліціанти перебувають у лікарні"* ("Експрес", 07.02.2008 р.).

Поява кількісно великої групи складних слів соціально-політичного характеру пов'язана передусім із бурхливою політизацією сучасного суспільства.

Стрімкий науково-технічний прогрес і необхідність проінформувати суспільство про світові винаходи, "новинки" спонукає журналістів до використання різногалузевої термінології, котра відзначається семантичною місткістю, інформативністю та є структурно негроміздкою: *зерножниварка, молотильно-сепаруючий пристрій, ринкове ціноутворення, газогенераторний котел, прилад-тепловізор, зернотрейдер, фахівець-епідеміолог, гамма-ніж, нафтопереробний завод, водно-болотне угіддя, ноу-хау, кораблебудування, холодостійка культура, фахівець-інфекціоніст, хіміорезистентний туберкульоз, товарообіг, рентген-апарат, купівля-продаж, бензопила, магнітно-резонансний томограф, респіраторно-вірусні захворювання, подрібнювач-розкидальник, зернобобова культура, шумоізоляція тощо. Порівняймо: "По-перше, високу пропускну здатність комбайна ACROS 530 забезпечує застосування великого молотильного барабана діаметром 800 міліметрів і п'ятиклавіш-*

ного *семикасадного соломотряса*" ("День", 26.09.2008 р.); "Вони потрапляють в організм при контакті з предметами, що ними користувався *вірусоносій*" ("Експрес", 07.02.2008 р.); "Рослини можуть добре розвиватися на *слабокислому* або навіть *кислому ґрунті*, якщо він досить добре забезпечений поживними речовинами" ("Сільські вісті", 26.03.2010 р.).

Пожвавлення міжнародних відносин України, тенденції до глобалізації та інтернаціоналізації позначилися на поповненні українського словника запозиченнями. У досліджуваній період особливо інтенсифікувалися певні словотворчі типи композитів із давньогрецькими та давньолатинськими кореневими морфемами прикметникового походження: **радіо-** (радіотрибуна, радіотаксист, радіомікрофон), **теле-** (телепростір, телесезон, телеігроманія, телефетишизм), **фото-** (фотоматеріал, фоторадар, фотомистецтво, фотожурнал, фотоконкурс), **відео-** (відеоспостереження, відеофіксація, відеопродукція, відеоінтим), **аудіо-** (аудіоспадицина, аудіокнига, аудіодорожжіка), **кіно-** (кіноканікули, кінокомпанія, кіноепопея, кіноакадемія, кінофестиваль, кінореальність), **авіа-** (авіакатастрофа, авіабомба, авіалінія, авіапеліт, авіабудування, авіаспівпраця), **авто-** (автопарк, автопаркінг, автоаварія, автоперехід, автоклондайк, автолюбитель, автопригода, авторозведення), **еко-** (екостежка, екосистема), **агро-** (агроформування, агросектор, агробізнесмен), **біо-** (біоземлеробство, біогеохімічний, біоетанол, біодизель, біогаз, біохімічний) та ін.

У к. XX ст. в ужиток входять нові слова *Інтернет*, *піар / PR*, *євро-*, *SMS / СМС*, *бізнес*, *секс*, *арт-*, котрі сьогодні характеризуються підвищеним словотвірним потенціалом і сприяють творенню розгалужених груп структурно-складних похідних: **Інтернет** – *Інтернет-бутик*, *Інтернет-сторінка*, *Інтернет-адреса*, *Інтернет-видання*, *Інтернет-форум*; **євро-** – *Єврокубок*, *євротурнір*, *євротертя*, *єврокухня*, *євроінтеграція*, *євровалюта*, *Євроформа*, *Євростадіон*, *Євросоюз*, *євроатлантичний*, *єврокомісар*, *євроглибинка*; **арт-** – *арт-критик*, *арт-задум*, *арт-об'єкт*, *арт-акція*, *арт-проект*, *арт-фігура*, *арт-ферма*, **секс** – *секс-туризм*, *секс-діва*, *секс-бізнес*, *on-line-секс* та ін.

Піднесення соціального престижу української мови, демократизація та лібералізація суспільства посприяли інтенсивності вживання у пресі XXI ст. дериватів із питомими основами-словами: **держ-** (*держохорона*, *держмайно*, *держадміністрація*, *держкомпідприємництво*, *держстандарт*, *держцензура*, *Держкомстат*, *держдача*, *Держмитслужба*, *Держкомміграції*, *Державтоінспекція*), **держжава** (*держжава-паразит*, *держжава-сусід*), **само-** (*самоутвердження*, *саморобний*, *самоврядування*, *саморозвиток*, *самосвідомість*, *самозахоплення*, *самогон*, *самоспалення*, *самодостатній*, *самолюбство*, *самовільний*, *самодіяльний*, *самооцінка*, *самозакоханий*, *самоїдство*, *самогубство*, *самовіддача*, *самозречення*, *самообман*), **високо-** (*високолюдяний*, *високопрофесійний*, *високопатріотичний*, *високоморальний*, *високоудійний*, *висококласний*), **все-** (*всеохопливий*, *всеесенгевський*, *всепланетарний*), **нац-** (*нацрада*, *нацбанк*), **укр-** (*Укрпошта*, *Укрзалізниця*, *Укргазпроект*, *Укрексімбанк*).

Останнім часом усе частіше спостерігається вплив розмовного мовлення на ЗМІ та сучасну українську мову загалом. "Здебільшого це творення слів у розмовному стилі за національними зразками (моделями й типами)" [Стишов 2009, 142]. На

підтвердження цієї тези можемо навести такі складні лексичні одиниці: *газ-булька* ("Експрес", 25.12.2008 р.) – 'газована солодка вода, найчастіше торгових марок "Пепсі", "Кока-кола"', *обіцянка-цяцянка* ("Експрес", 13.08.2009 р.) – 'розіграш', *цан-відбувайло* ("День", 26.09.2008 р.) – 'особа, котра просто перебуває на посаді до закінчення свого терміну, уникаючи будь-якої роботи та активних дій зі свого боку', *швидкоїжка* ("День", 15.10.2008 р.) – 'особа, котра найшвидше з'їдає певну кількість їжі за визначений час'. Напр., *"Напевне, вже ніхто й ніколи не дізнається, скільки шедеврів мистецтва стали жертвами злодіїв, злочинців, торбохватів"* ("Сільські вісті", 30.03.2010 р.).

Комунікативний фактор теж відіграє важливу роль в актуалізації складних слів у мові. Він виявляється в потребі суспільства чітко, лаконічно, узагальнено й інформативно повідомляти про певні події. Крім того, мовлення повинне бути експресивним, оцінним і впливово-переконливим. Передусім це стосується виникнення складних неологізмів та авторських інновацій, що пов'язано з швидким темпом розвитку суспільства та недостатньою насиченістю мови відповідними словами на позначення нових реалій життя. Порівняймо: *"У Волинському обласному центрі зайнятості віднедавна надаються нові послуги: фоторезюме безробітних та відеовакансії роботодавців"* ("Експрес", 24.12.2009 р.); *"Жук-антифриз"* (заголовок статті, у якій ідеться про комаху, знайдену на Алясці, в організмі якої виявили речовину стійку до температури мінус 70 °С і більше) ("Експрес", 24.12.2009 р.); *"Картопля-"ялівка". Що це?"* (заголовок статті про картоплю, що з часом втрачає гнучкість, а робиться м'якою та в'ялою) ("Сільські вісті", 4.06.2010 р.), *"Учора вдень надійшло повідомлення, що теракти здійснили дві смертниці-шахідки і що нібито знайдено їхні останки"* ("Сільські вісті", 30.03.2010 р.).

Преса ХХІ століття характеризується зміною мовних смаків носіїв мови, що відзначається відмовою від певних стереотипів, штампів, стандарту, а прагненням журналістів, спираючись на потенційні можливості українського словотворення та залучаючи продуктивні інтернаціональні словотворчі структури, віднайти нові виразово-зображальні одиниці, насичені "свіжістю", експресивністю, емоційністю, необхідною тональністю, образністю, оцінністю (позитивною чи негативною, іронічністю чи сарказмом). Цим і можна пояснити підвищений інтерес майстрів пера у творенні індивідуально-авторських складних слів: *дама-поліцейський, священник-сажотрус, дякон-кондуктор, птах-бомж, саломан-товстун, злочинець-корупціонер, суддя-рабовласник, жінка-різник, шенгени-бізнесмени, суддя-мільйонер, злодій-спринтер, людина-двигун, зять-дебошир, пенсіонер-екстремал, дипломат-контрабандист* та ін. Наприклад: *"Депутати, наче лобурі-школярі, її [сесію міськради] просто зірвали: відмовилися реєструватися, хоча й товклися в коридорі біля залу засідань"* ("Україна молода", 25.09.2008 р.); *"Однак досвіду запобігання небажаній вагітності немає ні в тебе, ні в твого ровесника-"інструктора"* ("Експрес", 05.02.2009 р.); *"Добряків-горобців" покривають мандати"* (заголовок статті про злочинні угруповання "Добряки", "Горобці", "Брокард", "Береги") ("Україна молода", 01.11.2008 р.) *"На залізничному вокзалі разом з іншими юними волинянами запхали в товарний потяг-"скотовоз" та й відправили до Німеччини"* ("Сільські вісті", 30.03.2010 р.).

Ще одним важливим позамовним чинником, що властивий мові ЗМІ і має суто прагматичну функцію – економне використання газетної площі.

Кількісне та якісне зростання композитів, юкстапозитів, абревіатур у мові друкованих мас-медіа ХХІ ст. зумовлене не лише дією екстралінгвальних імпульсів, а й внутрішніми законами мови, а особливо їхнім зв'язком. "Діяння тих чи інших основних загальних закономірностей у сфері різних мовних рівнів зумовлене в першу чергу внутрімовними факторами, про те ці закономірності зазнають певного впливу позамовних (екстралінгвальних) факторів, передусім соціальних, які можуть прискорювати або сповільнювати діяння відповідних (активних чи пасивних) внутрімовних факторів" [Словотвір 1979, с. 52].

Тенденція до економії мовної енергії та лінгвальних засобів найбільш властива сучасним газетам: бажання журналістів подати великий об'єм інформації на визначеній заздалегідь кількості сторінок спонукає до скорочень, лаконічності, чіткості. Тут удалим прикладом служать різні типи абревіатур, котрі дозволяють передати певне поняття у формі одного знака, що відповідає синонімічній описовій конструкції (*нардеп, ВР, ОПК, колгосп, сільгосп, БЛ, ПР, БЮТ, КСУ, ГПУ, Євро-2012, сільгоспвиробник, ВОДА, педучилище* та ін.). Порівняймо: "*Президент запитує КС про розформування судів*" ("Україна молода", 01.11.2008 р.); "*Ольга Гінзбург звільнена з поста глави Держкомархівів*" ("Дзеркало тижня", 12.04.2008 р.); "*ГТС модернізують без Європи?*" ("Сільські вісті", 26.05.2010 р.); "*Приватний візит генсека*" ("Експрес", 10.09.2009 р.).

Тенденція до ускладнення, збагачення мовної структури іншими словами-основами спрямована на "посилення "матеріальної частини" слів, пов'язаної з посиленням їх значення" [Турчак 2003, 314]. Найчастіше так творяться юкстапозити: *вантажівка-вбивця, суперник-велетень, саломан-товстун, агробізнесмен, азово-чорноморський, проект-фантом, людина-двигун, ФАП-піонер, чернець-крадій*. Напр., "*Україна нарешті розрахувалася за російський газ, а Прем'єр-міністри почали реалізовувати спільні проекти-"фантоми"*" ("Україна молода", 30.04.2008 р.); "*Українські чиновники віддали азово-чорноморську рибу росіянам?*" ("День", 28.10.2008 р.); "*Віталій Кличко довів суперника-велетня до сліз*" ("Вісник+К", 01.10.2009 р.); "*Ветеринарний лікар з Рожич Наталія Букраба поклала на лопатки двох саломанів-товстунів, які вирішили позмагатися з нею своєю вагою*" ("Волинь-нова", 21.10.2009 р.).

Тенденція до регулярності сприяє системній організації мови та виявляється в творенні похідних слів. Прикладом може послугувати групування лексики навколо певних слів-основ: основа *нарко-* спричинила появу цілої групи лексем *наркомафія, наркопритон, наркоторгівля, наркобізнес, наркоборець, наркоспонсор*; слова *матір, водій* дало поштовх творенню таких дериватів: *матір – матір-вдова, матір-страждалиця, матір-одиночка, матір-вбивця; водій – водій-"далекобійник", водій-вбивця, горе-водій* тощо.

Тенденція до інтеграції, що виявляється одночасно з тенденцією до диференціації елементів мови, направлена на ієрархію всередині смислового поля з метою найменування кожного окремого предмета, явища, процесу, поняття. Відповідно на

шпальтах сучасних друкованих ЗМІ фіксуємо складні слова, котрі уточнюють загальновідомі поняття: *діти-сироти, автор-початківець, студент-скульптор, студент-п'ятикурсник, рослини-цілителі, сон-жах, батьки-вихователі, ігри-симулятори, брати-слов'яни, брати-українці, брати-словаки, людина-егоїст, художник-аматор, водій-убивця*. Порівняймо: **"Водій-убивця житиме. За ґратами? У Запоріжжі молодик збив жінку просто на зупинці"** ("Україна молода", 25.09.2008 р.); **"У комп'ютерних іграх-симуляторах можна стати пілотом, капітаном корабля чи навіть Богом"** ("Експрес", 01.01.2009 р.); **"Мешканці закордонних "глибинок" теж мають безліч своїх клопотів, однак "наші" проблеми до них можуть навідуватися тільки в снах-жахах"** ("Україна молода", 25.09.2008 р.); **"Наймолодший автор-початківець України – син волинського міліціонера і викладачки університету"** ("Волинь-нова", 13.12.2007 р.).

Тенденція до аналогії проявляється у творенні складних слів за вже наявним зразком, моделлю. Такі деривати серед газетного контексту вирізняються емоційною яскравістю, ідейною насаженістю та глибиною думки: *голодомор* → *горілкомор* ("Україна молода", 31.10.2008 р.); *меломан* → *саломан* ("Волинь-нова", 21.10.2008 р.); *орденоносець* → *оскароносець* ("Україна молода", 15.10.2008 р.); *зорепад* → *яйцепад* ("Сільські вісті", 18.05.2010 р.); *тореадор* → *голеодор* ("Волинь-нова", 21.10.2008 р.); *фізкульт-привіт* → *фізкульт-інфаркт* ("Експрес", 09.10.2008 р.), напр., **"Салбургер у вигляді торта з свічками зайняв площу 28 метрів 70 см – світовий рекордсмен (105 кг сала!)"** ("Волинь-нова", 21.10.2008 р.).

Тенденція до уникнення тавтології (повторів) покликана для створення синонімів (абсолютних чи контекстуальних). У більшості випадків синоніми, виражені складним словом, характеризуються підвищеною емоційністю, експресивністю, образністю, що надто важливо для мови сучасних газет: **"Як і про те, щоб частина переможців, усівшись на звільнені крісла, не почала забувати про маєво жовтогарячих прапорів над Майданом Незалежності та дбати про власні добра"** ("Літературна Україна", 13.01.2005 р.), де *жовтогарячий* виступає синонімом до *помаранчевий*; **"Суниці лісові (латиною *Fragaria vesca*) зветься у народі ще полівниця, ягідниця, дівич-ягода, Божя кривця"** ("Сільські вісті", 26.05.2010 р.).

Отож, актуалізація складних слів як засобу інформативності, лаконічності, чіткості, емоційності, експресивності у сучасному медіа-дискурсі спричинений дією як зовнішньомовних, так і внутрішньомовних імпульсів. Вплив зовнішніх чинників проявляється яскравіше та виразніше, а внутрішньомовні видаються менш помітні. Проте перебільшувати значення екстралінгвальних факторів не слід, адже вони впливають на зміни в мові не відокремлено, а даючи поштовх мовному механізму, взаємопов'язано діють на певні процеси активізації у мовній системі.

Актуалізація складних слів в мові ЗМІ сприяє подальшому детальному вивченню цих одиниць. Глибокого дослідження потребують структурні особливості складних лексем у газетах і журналах; функціонування складних неологізмів, оказіоналізмів, запозичень в сучасній україномовній пресі.

В статье рассмотрены основные факторы влияния на количественный рост сложных слов (композигов, юкстапозигов, аббревиатур) в языке современных газет. Среди экстралингвистических факторов выделены социально-экономические изменения, тенденция к глобализации, коммуникативная потребность и т.д. К интралингвистическим принадлежат тенденции к экономии языковых сил, к усложнению, к регулярности, к аналогии. Подчеркивается взаимодействие этих факторов.

Ключевые слова: язык газеты, сложное слово, экстралингвистический фактор, интралингвистический фактор, композит, юкстапозит, аббревиатура.

The article examines the main factors of influence on the quantitative growth of compound words (composites, acronyms) in the modern newspapers. Among the extralingual factors socio-economic changes are highlighted, the tendency towards globalization, intensification of communicative needs, etc. To intralingual factors belong tendency to minimize language efforts, tendency to complication, regularity, analogy. Emphasis on the interaction of these factors is made.

Key words: language newspaper, compound words, extralingual factor, intralingual factor, composite, yukstapozyt and acronym.

Література:

1. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. Динамічні процеси в сучасному українсько-му лексиконі: монографія / Ніна Федорівна Клименко, Євгенія Анатоліївна Карпіловська, Лариса Павлівна Кислюк. – К.: Видав. дім Дмитра Бураго, 2008. – 336 с.
2. Клименко Н. Ф. Словотворча структура й семантика складних слів сучасної української літературної мови / Ніна Федорівна Клименко. – К.: Наук. думка, 1984. – 254 с.
3. Словотвір сучасної української літературної мови / Відп. ред. М. А. Жовтобрюх. – К.: Наукова думка, 1979. – 406 с.
4. Стишов О. А. Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та в словотворі української мови кінця ХХ ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.02.01 "Українська мова" / Олександр Анатолійович Стишов; НАН України, Ін-т мовознав. ім. О.О.Потебні. – К., 2003. – 35 с.
5. Стишов О. А. Особливості розвитку лексичного складу української мови кінця ХХ ст. // Мовознавство. – 1999. – № 1. – С. 7–21.
6. Стишов О. А. Сучасне українське словотворення: основні тенденції розвитку // Мовознавчий вісник. Зб. наук. праць на пошану проф. К. Городенської з нагоди її 60-річчя. – Черкаси, 2009. – Вип. 8. – С. 135–146.
7. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття: (на матеріалі мови засобів масової інформації) / Олександр Анатолійович Стишов. – [2-ге вид., переобл.]. – К.: Пугач, 2005. – 388 с.
8. Турчак О. М. Активізація процесів розвитку оказіональної лексики в мові преси 90-х років ХХ століття // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Мовознавство. – Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетровського університету, 2003. – Вип. 9. – С. 309–315.